

KOIDULA

VERI

RÄÄKIMATA LUGU

LOONE OTS

VERI
KOIDULA

VANEMUINE

aastast 1870

138. hooaeg

Loone Ots

KOIDULA VERI

Rääkimata lugu kolmes vaatuses

Lavastaja **Ain Mäeots**

Kunstnik **Liina Tepand**

Valguskunstnik **Airi Eras**

Lavastaja assistent **Kais Adlas**

Liikumisjuht **Marika Aidla**

Muusikaline kujundus **Loore Martma,**

Toomas Lunge, Ain Mäeots

Esietendus 11. aprillil 2008 Vanemuise suures majas

Tegelased:

Lydia Jannsen **Ragne Pekarev**
Johann Voldemar Jannsen **Rein Pakk**
Harry Jannsen **Tanel Jonas**
Juhan Liiv **Ott Sepp**
Benjamin Liiv **Raivo Adlas**
Juhan Luiga **Indrek Taalmaa** (Pärnu „Endla”)
Johann Köler **Martin Kõiv**
Ella Schultz–Adajewski **Marika Barabanštšikova**
Keiser Aleksander II **Ott Sepp**
Maria Uljanova **Alina Karmazina**
Carl Robert Jakobson **Tanel Jonas**
Doktor Tšiz **Jüri Lumiste**
Eduard Michelson **Riho Kütsar**
Friedrich Reinhold Kreutzwald **Jüri Lumiste**
Marie Elisabeth Kreutzwald **Merle Jääger**
Hugo Hermann Fürchtegott Treffner **Indrek Taalmaa**
Sofia Perovskaja **Alina Karmazina**
Jakob Liiv **Martin Kõiv**
Heinrich Rosenthal **Marko Mäesaar**
Eugen Jannsen **Martin Kõiv**
Doktor Dippe **Raivo Adlas**
Perenaine **Marika Barabanštšikova**
Ohranka – mees **Jüri Lumiste**
Teine Ohranka – mees **Marko Mäesaar**
Kammerteener **Marko Mäesaar**
Meditšiiniõde **Mai Jägala**
Teine meditsiiniõde **Marika Barabanštšikova**
Põetaja **Marika Barabanštšikova**
Päevapiltnik **Martin Kõiv**
Sanitarid **Marko Mäesaar, Ott Kilusk**
Ajalehepoiss **Chris–Eric Andresen**

Etenduse juht Mai Jägala

**Näidend “Koidula veri” võitis 2005. aastal Eesti
Näitemänguagentuuri näidendivõistlusel ergutusauhinna.**

Mõned mõtted Koidulast ja verest.

Loone Ots

Lavastaja pani alapealkirjaks *rääkimata lugu*, aga tegelikult on tükis neid lugusid palju. Päris pealkirja järgi oleks see Koidula lugu. Samas pole see sugugi vähem Juhan Liivi oma. Võiks ju öelda, et see on jutt ühest naisest ja kahest mehest, aga kes need kaks õnnelikku sel juhul just oleks, pole selge. Pigem on see boolero, kus üks kirklik naine tantsib suure hulga meeste keskel ja meeste roll on ainult plaksutada. Ja kus iga plaks esitab ühe küsimuse – nii palju ning enamgi veel on neid Koidula ja Liivi seni rääkimata lugudes.

Kellele kirjutas Koidula luuletuse *Nüüd head ööd, mu armuke?* Miks on *Loigu perenaine* nii sünye jutt? Miks Koidula päevikumärkmete järgi teatud aja kodust väljas ei käinud? Miks ta Kreutzwaldi juurde sõitis? Kes olid Juhan Liivi vanemad? Mis põhjusel ta Treffneri koolist lahkus? Miks ta *Varju* kirjutas? Miks ta hulluks läks? Miks Benjamin Liiv noorima poja sünni üle ei rõõmustanud? Mille eest Jannsen ikkagi rüütelkonnalt raha sai? Plaks, plaks ja plaks, lõputus, kuid siiski kindlas, paisuva pingega rütmis. Ja Koidula, sirge seljaga naine, on selle rütmi muusa.

On mõttetu otsida näidendi tekstist naisõiguslikke repliike. Võimalikud sõnad ei seostu üleüldise emantsipatsiooni, vaid ühe üksiku naise teega. Pigem on tegu publiku emantsipeerimisega. Mitte epateerimisega, vaid avameelse meenutusega, et isegi koidulaulik oli lihast – ja verest – naine, kelle elus olid kõik normaalse bioloogilise naisusega seotud hetked, nagu menstruatsioon, defloratsioon või rasedus, ning lisaks mitmed momendid, mida ükski naine kogeda ei sooviks. Roman Polanski sõnadega: vahel on inimesed alasti sel lihtsal põhjusel, et neil ei ole riideid seljas.

Viiel korral näeme laval verd – võib-olla selleks, et meie suurkujudele, kes praeguseks on jõudnud puuslike kahetsusväärseesse ikka, veidike värvi lisada. Kõne alla võib tulla ka *vereliin*, dünastia kolm põlvkonda: esimene, kes loob, teine, kes hiilgab ja kolmas, kes kaotab. Samas võib *Koidula veri* olla hoopis kolme eri põlvkondadest pärit erandliku naise lugu. Tundsin ehtsat rõõmu, paigutades Koidula kuju Maria Uljanova ning Sofja Perovskaja vahele – ja kahelt viimaseltki ikoonilist tolmu pühkides. Eesti mõtte juurdumine (balti)saksa, üldse lääne, kultuuris on ammu tunnustatud tõik, aga ärkamisaja seostest idaga, Vene impeeriumi pinnasega, mõtleme mitmetel põhjustel harva.

Lääne kultuuris, eriti postsovjetikus, nagu meie oma, on seksuaalsus olnud tugev tabu. 19. sajandi tingimusteta neitsilikkuse nõue teiseses Nõukogude Liidus neitsilikuks, seksuaalselt tsenseeritud kunstiideoloogiaks. Veel kahe aastakümne eest oli seksi kujutamine Eesti laval köietrikk. Siis algas hoogne vabanemine, seksist sai nõutav, aga järjest tavalisem tarbekaup, mille abil tagada hulkade huvi. Alasti olek on avalikus ruumis järjest suuremas plaanis näha. Ometi pole näiteks katoliiklikud või õigeusklikud kunstnikud veel eksponeerinud ikooni paljast Maarjast. Kas tohib eestlane näidata (ja vaadata) oma rahvuskangelanna füsioloogiat? Kuidas hoiduda sealjuures vulgaarsusest ja odavusest?

Tabu murdmine ei tähenda austuse puudumist. *Koidula veri* ei taha anda ainet äratundmisrõõmuks „näe, temagi oli nagu meie kõik“. Ükski tollane tegija ei olnud nagu kõik. Vastasel korral poleks nad suutnud teadlikult ja eesmärgikindlalt luua eesti rahvust. Selle vägitöö võtmine oli suurim kangelaslikkus. Isegi mitte niivõrd poliitiliste või majanduslike takistuste tõttu, kui sellepärast, et saada ja jääda sakslaseks või venelaseks olnuks kordades kergem. Eestlaseks hakkamise, eestluse valimise eest austame neid, nagu koolis kästud. Aga kas me neid ka armastame?

Armastusel on selles tükis eriti tähtis koht. Näeme pea kõiki armastuse liike: tütarlapse esimest armastust, vanemate armastust laste ja laste armastust vanemate vastu, isamaa-armastust. Abielulist armastust. Kuid ka seda armastust, mida endale harva armastusena teadvustame: kristlikku ligimesearmastust, kaastunnet ja tahtmist sirutada käsi võõra kannatuse leevendamiseks.

Eeposlikud tegelased teevad eeposlikke tegusid. Uus Ester murrab end läbi kõige julmemate olukordade. Pühendumust kroonib võit, püha Graal (jälle verekuju!) on koju toodud. Aga hind? Mida teeb kangelane (või kangelanna) siis, kui *chanson de geste* on läbi? Seisab postamendil? Seisab lõhkise küna ees?

Legend ütleb, et Koidula elu oli kibe, eriti pärast abiellumist. Proua Michelsoni kirjad omastele, sealhulgas härra Michelsonile, tõestaksid vastupidist. Kui näidendi esimene pool on kangelanna lugu, hakkab teises pooles järjest enam silma kangelane. Pilt, mille Aino Kallas ja Hella Wuolijoki Eduard Michelsonist löid, pole õige. Michelson oli tugev mees, kes tahtis abielluda kogu Tartus peljatud poolhullu (sest mida kirjanduslike pürgimustega eestlanna sealse seltskonna silmis muud oli) sinisukaga, kes rajas koos temaga kodu, viis ta Euroopasse reisima, nägi teda narkomaaniks manduvat ja vähki surevat – ega abiellunud pärast Lydia surma enam uuesti. Kartis teist korda ämbrisse astuda? Jäi truuks armastatud abikaasale? Pigem viimane variant.

Näidendis saab Michelsonist kangelane, kes enam või vähem edukalt suudab Lydiat ahistava lohe maha lüüa. Osa päid on küll väljaspool Michelsoni haardeulatust, aga nii palju, kui tema võimuses on, täidab ta oma rolli hästi. Tahtmatult on Michelson see, kes suunab keisririigi saatust, vahest selle varisemiseni välja. Ohranka *tema* saladust ei tunne, nagu ka mitte tsaari vere tõelised valajad. Michelson ei mängi eepose reeglite järgi. Aga tema realism on kalju, millele Lydia oma koja ehitab, kuigi see võib mõnikord teistmoodi paista.

Üsna suur osa sellest kaljust on vastastikune füüsiline tõmme. Lydia tõmbab mehi enda poole. Tundub, et näidendi mehed (peale Michelsoni) kardavad teda. Kartsid ka ajaloos. On tõesti olemas kiri, kus Jakobson uhkeldab, et preili Jannsen temaga tiiba püüdis ripsutada, aga tema kui vooruslik Joosep (või *quasi*-Parsifal) ei kaotanud külma verd. Kreutzwaldi liigagi kuum veri saab näidendis väärilise pangetäie külma vett kaela. Almbergist *Koidula veri* ei vesta, välja arvatud Lydia põlglik repliik, sest Soome-suuna lisamine ajanuks lehviku liiga laiali. Multikultuursuse mõõtme saavutamiseks piisab täiesti Koidula abikaasast. Erinevalt padurahvuslikust üliõpilasest, kes 1930. aastail Vanemuise fuajees aukohal seisvat Koidula büsti näkku löi – „Sina, /trükiväline väljend/, lasid end ära narrida lätlasel Michelsonil!“ – ei näe mina kahe rõhutatud rahva esindaja liidus mitte midagi taunimisväärset.

Naastes boolero keeruka mustri juurde, meenutan, et kuigi rütm seda suunab, on tantsijad oma sammudes üsnagi vabad. Nende suhted on nii mitmekesised, kooslused ja partnerlused tekivad ja lagunevad nii kähku, et see tõepoolest kordab ärkamisaja suhetevõrgu silmuskirja. Täna tuntuima boolero kirjutas prantslane Ravel juuditar Ida Rubinsteinile, kellest venelane Serov maalis akti. See pilt on kordades kuulsam kui eestlasest Köhleri *Eva pärast pattulangemist*, kuid maailmakultuuri muustris haakuvad nad hästi. Nagu ka pea üheaegselt üllitatud *Vainu lilled* ja *Kurja lilled*. Nii hästi kootud on meie ühise mineviku mõttekangas.

Loone Ots

Sündinud 31.12.1965 Tallinnas.

Eesti filoloogia bakalaureus (1990) ja magister (1993) Tartu ülikoolist.

Filosoofiadoktor pedagoogika erialal (1999) sealtsamast.

Õpetanud välisüliõpilastele eesti kirjandust, eesti kultuurilooga seotut ja Balti riikide

võrdlevat kultuurilugu Tartu ülikoolis alates 1993. a-st.

Tegelnud haridusuuringutega Tallinna ülikoolis.

Olnud Tartu Richard Wagneri seltsi asutajaid ja esinaine.

Hetkel lastekaitse liidu, lugemisühingu, loomakaitse seltsi jmt ühingu tegevliige.

Avaldanud luulekogud *Elu ooperis* (2001) ja *Klaviir* (2004).

Lemmikkirjanikud Karl Ristikivi ja Henrik Visnapuu. Peab lugu Kivirähust. Hindab väga Euroopa eeposi, mille hulka arvab ka *Kangelase tiigrinahas*.

Lemmiknäitekirjanik ja -näidend? Ei suuda valida.

Lemmikfilmid on Bergmani *Seitsmes pitsner*, Herzogi *Fitzcarraldo* ja Eisensteini *Soomuslaev Potjomkin*.

Peres kasvavad tütred Birgitta ja Elisabeth.

Lydia Emilie Florentine Jannsen (Koidula) sündis uue kalendri järgi 24. detsembril 1843 Vändra köstri Johann Voldemar Jannseni ja Annette Juliana Emilie Jannseni esimese lapsena. Hiljem sünnib peresse lisaks veel üks tütar ja neli poega (Eugenie, Julius, Leopold, Harry ja Eugen). Et Koidula ema olla olnud sakslanna (aga ehk hoopis kadakas), oli peres koduseks keeleks saksa keel, ent isalt ja vanaemalt õppis tulevane poetess ära ka eesti keele. 1850 kolib pere Vändrast Pärnu, kus isast saab Pärnu Ülejõe eesti-saksa algkooli juhataja. Alghariduse saabki Lydia isa käest. 1854 alustas ta õpinguid Pärnu kõrgemas Tütarlastekoolis, mis on tollal tütarlaste jaoks kõrgeim õppeasutus Baltimaades. Selles koolis saab Koidula selgeks ka prantsuse ja vene keele. Kooli lõpetab ta kursuse parimate hinnetega ning saab seetõttu teha koduõpetajanna kutseeksami Tartu Ülikooli juures. Kooliaastatel loeb Lydia palju, lemmikud olid Cooper, Calderón, Shakespeare, Lermontov, Nekrassov, Puškin, Goethe,

Lessing ja Schiller. Kooliaastatel algavad loominguilised katsetused – esialgu saksa keeles. 1857. aastast, kui hakkas ilmuma Pärnu Postimees, algab Lydia koostöö isaga ajalehe väljaandmisel ning kaastööde kirjutamisel. Tema esimene proosapala *Kivirist* ilmub just Pärnu Postimehes. 1863 ilmub esimene raamat *Ojamölder ja tema minia*. Samal ajal tegeleb Lydia õpetajana, valmistades ette kreis- ja tütarlastekooli sisseastujaid. Kuna Koidula ema on nõrga tervisega, langevad paljud majapidamiskohustused ning õe ja vendade eest hoolitsemine varakult Lydia kui pere vanima tütre õlgadele.

1863 kolis perekond Tartusse. Jannsen hakkab välja andma ajalehte Eesti Postimees, kus järgnevatel aastatel ilmub ridamisi Koidula kaastöid. Need ei ole ainult ilukirjanduslikud lood, vaid ka populaarteaduslikud artiklid. Tartus hakkas Koidula luuletama, tema luuledebüüt Eesti Postimehes toimub 28. juulil 1865, mil nimemärgi L all ilmub luuletus *Kodu* (Meil aiaäärne tänavas...). 1866 ilmub esimene luulekogu *Vainulilled* (*Waino-Lilled* vanas kirjaviivis, mida Lydia tollal veel kasutas) ning aasta hiljem teine luulekogu *Emajõe ööbik* (*Emmajõe Öpik*). Teisena ilmunud luulekogu on kantud isamaa-armastusest ja uute ning paremate aegade ootusest. Selles kogus ilmuvad esmakordselt *Mu isamaa on minu arm* ja *Sind surmani!*. C. R. Jakobson kirjutab kogule ülistava arvustuse, kus pakub tundma-

tule autorile välja uhke varjunime – Koidula. Vanema põlve suurestlase Kreutzwaldiga kujunevad suhted keerulisemaks: esialgu on Võru tohter Koidula kirjanduslike katsetuste suhtes kriitiline, ent muudab hiljem meelt ning Koidula ja Kreutzwaldi vahel areneb kuus ja pool aastat kestev tihe ning sisukas kirjavahetus.

1869 algab Koidula tähelelend. Papa Jannseni eestvõttel toimub esimene eesti laulupidu ning Lydia on selle korraldamises väga oluline isik. Vanemuise seltsi tegevus on aktiivne ka pärast laulupeo toimumist ning 1870. a kevadel otsustatakse seltsi viiendat aastapäeva tähistada teatrietendusega. Üks selle idee algatajaid on Eugenie Jannseni peigmees Heinrich Rosenthal. Jaanipäeval 1870 esietendub pidulikult Koidula esimene näidend *Saaremaa onupoeg*, sellele järgneb varsti *Maret ja Miina* ning järgmisel kevadel *Säärane mulk*. Näitlevad Jannsenite pere nooremad pojad ja nende sõbrad. Koidula on autor, lavastaja, näitejuht ning saadab etendusi klaveril. Koidula elu intellektuaalne pool on sel ajal iseäranis intensiivne: tihe kirjavahetus Võru, Helsingi (tundub, et Lydia on soome ajakirjanikust Antti Almborgist väga huvitatud, tema paljud kirjad Almborgile on kirjutatud üpris kummalises „soome“ keeles ja võisid oma grammatika ning sõnavaraga soomlast pigem pelutada kui paeluda), Saksamaa ja Peterburiga. Samal ajal teeb talle abieluettepaneku arstiteaduskonna üliõpilane, läti rahvusest Eduard Michelson. Koidula ei vasta esialgu jaa ega ei. Aino Kalda *Tähelemmu* järgi keeldus Jannsen kaks aastat tüdrt loovutamast. Michelson käib visalt peale. 21. novembril 1871 tähistatakse lõpuks siiski kihlust, veel kaks aastat kulub laulatuseni. Koidula loodab, et abikaasa määratakse arstiks Tallinna, kus juba elab Lydia õe pere. Suunamine Kroonlinna on valus ehmatas. Hullemaks läheb olukord siis, kui Lydia peab hakkama iseseisvalt maja pidama ja hoolitsema argielu tuhande piasija eest. Tollal on nt suvitama sõitmine tegelikult kolimine – üüritakse tühi suvila ja viiakse mööbel talvekorterist kaasa, et see kahe kuu pärast uuesti tagasi sõidutada. Kroonlinn pole Koidulale kodune koht, kuigi venelased ise peavad seda impeeriumi ilusaimaks linnaks, kus muuhulgas esimesena kasutatakse hügieenilist ja ühetasast asfaltsillutist. Ka on paljud Kroonlinna külalised rõhutanud linna puhtust ja head haljastust. Lydiat see nähtavasti ei huvita, kuid Kroonlinn ei ole erapooletult võttes õudne linn, nagu A. Kallas väidab.

1876 sünnib tütar Hedvig ning E. Michelson saab stipendiumi kaheaastaseks enesetäiendamiseks Saksamaal ja Austrias. Abielupaar elab paljudes linnades Saksamaal ja viimati Viinis. Viinis sünnib nende teine tütar Anna. Poeg Hans Voldemar, kellest Lydia lootis eestlast kasvatada, jäetakse vanavanemate hoolde Tartusse, kus ta lastehaiguse tagajärjel sureb. See on Lydiale väga ränk löök.

1880. aastate algul avastatakse Lydial vähk. Koduigatsuse kõrval võib seegi olla põhjus, miks Koidula viimased luuletused ja jutud, eriti lugu *Loigu pereneine*, on üldiselt süngelt laadi. Kuigi algul tundub kasvaja ravitav, süveneb tööbi ja põhjustab viimasel lapsekandmisel nurisünnituse. Vähivalude tuimastamiseks kasutab Lydia järjest ohtralt morfiumi. Koidulaulik sureb 11. augustil 1886, olles ainult 42 aastat vana.

Johann Voldemar Jannsen (1819–1890), ajakirjanik ja kirjanik, rahvusliku liikumise tegelane, Lydia Koidula (Jannseni) isa. Sündis Väandra mõisas Tõrvaaugu kõrtsimehe ja möldri pojana, õppis Väandra köstrikoolis ja kihelkonnakoolis, oli kutsariks pastor C. Körberi juures, kellelt sai õpetust muusikas ja saksa keeles. 1838 sai temast kanter ja koolmeistri abi, 1842 köster ja kihelkonnakooli õpetaja, 1850–1863 töötas Pärnu Ülejõel vallakooli õpetajana. Asutas ning toimetas 1857–1863 Pärnu Postimeest ning rajas sellega eesti ajakirjanduse. 1863 kolis perega Tartusse ning temast sai eesti esimene kutseline ajakirjanik. Asutas Tartus ajalehe Eesti Postimees, mida toimetas aastatel 1864–1880. Jannseni eestvõtmisel rajati ka Vanemuise selts (1865), korraldati I ja II üldlaulupidu (1869, 1879) ning asutati eesti põllumeeste selts (1870).

Rahvusliku liikumise lõhenemisel jäi selle konservatiivsesse tiiba. Alates 1880. a jäi haiguse tõttu avalikust elust eemale.

Nooruses kuulus vennastekogudusse ning esimesed katsetused ilukirjanduses on pietistlike laulude tõlked. Vaimulikke laule kogus, mugandas, kirjutas ise ja avaldas Jannsen paksu raamatut, mis elas üle seitse trükki. Ka muud laulikud, mis avaldati „rahva rõõmuks“, said meie mõistes bestselleriteks. Jannseni proosateoste hulgas on ülekaalus külajutud ning jutustused ajaloolistest isikutest, paljud neist on mugandused võõrkeeltest. Ilmumisaajal olid Jannseni jutud väga populaarsed ning tema osa Eesti talurahva lugemisharjumuse väljakujundamisel on seetõttu ülisuur. Jannsen on ka Eesti hümn „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“ teksti autor ning esimesi, kes propageeris sõna „eestlane“ kasutamist iga eestikeelse inimese, mitte ainult Eestimaa kubermangu elanike kohta. Ta on kirjutanud ka näidendeid (*Pärmi Jaagu unenägu*, *Tuhalabida*

valitsus). Jannseni looming esindab eesti kirjanduses üleminekuastet vaimulikult ilmalikule, laenuliselt algupärasele. Jannseni ideoloogiline programm, milles keskne oli eestlaste kui rahvuse eneseteadvuse kujundamine, lähtus rahvaste ja rasside võrdsusest humanismi-idee ja kristliku demokraatia alusel.

Juhan Liiv (1864–1913), luuletaja ning proosakirjanik. Sündis Tartumaal Alatskivi vallas Riidma kandimehe Benjamin Liivi pojana. Õppis Naelavere külakoolis, Kodavere kihelkonnakoolis ja lühemat aega Hugo Treffneri gümnaasiumis Tartus. Töötas ajakirjanikuna Tallinnas (Virulane, 1885), Viljandis (Sakala, 1888–1889) ja Tartus (Olevik, 1890–1892). Esimene luuletus pääses trükki 1885, esimene jutt ilmus 1888. 1893 sai valmis jutukogu *Kümme lugu*, samal perioodil valmisid ka jutustused *Vari*, *Käkimäe kägu* ja *Nõia tütar*. Pingelises loomingulises töös hakkasid ilmema vaimuhaiguse tunnused, 1894 oli ta üle kolme kuu ravil Tartu närvikliinikus, pärast seda elas parandamatu haigena vanematekodus ning sugulaste ja sõprade juures Alatskivil. Pidas end Poola kuningaks. Alates 1902. aastast liikus taas laiemalt ringi ning ajakirjanduses hakkasid ilmuma tema luuletused ja miniatuurid. 1909 ilmus Noor-Eesti kirjastusel tema ainuke eluajal trükitud luulekogu *Luuletused*. Viimastel eluaastatel elas taas oma kodukandis ja suri seal 1913. aastal tiisikusse. Loometee alguses sai Liiv esmalt tuntuks prosaistina, tema areng luuletajana oli aeglasem. Tema hilisem ja küpsem lüürika sündis aga juba ajal, mil kirjanik oli psüühiliselt haige. Selle perioodi luulet, mis temast kahtlemata teeb ühe eesti isikupäraseima poeedi, iseloomustab erakordne tundeintensiivsus ja kujundiline mõjukus. Haigus ei lubanud luuletajal keskenduda, mistõttu Liivi luuletused on ajastu raamides erakordselt isikupäraseid ja uuenduslikud – lühikesed, sageli paarist vähest silpidega reast koosnevad. Liivi luule vormi on võrreldud Jaapani ja Korea klassikaliste meetrikatega.

Jakob Liiv (1859–1938), luuletaja ja näitekirjanik, Juhan Liivi vend. Sündis Tartumaal Alatskivi vallas, õppis Naelavere külakoolis, lõpetas 1878 Kodavere kihelkonnakooli, tegi vallakooli õpetaja eksami ja sai Kavastu Varnjal abiõpetajaks. 1880 siirdus Väike-Maarja kihelkonda õpetajaks ja Triigi-Uniküla vallakirjutajaks. Oli seejärel veel mitmes kohas vallakirjutaja ning töötas kuni 1886. aastani Pandivere koolmeistrina, seejärel kuni 1901 Avispea koolmeistrina. Koolitööst loobudes kolis elama Väike-Maarjasse, kus pidas 1901–1913

raamatukauplust. 1913 siirdus Rakverre, kus töötas pangas kassapidajana ja toimetas 1914.a. ajalehte Rakvere Teataja. Oli 1919–1921 Rakvere linnapea, seejärel õpetaja Rakvere 1. algkoolis kuni pensionile minekuni.

Jakob Liivi tegi kaastööd ajalehele Sakala ning hakkas 1880. te alguses ka luuletama. Ta on avaldanud mitmeid luulekogusid (*Viru kannel* I 1886, II 1891, III 1900; *Leina-lilled* 1894). Hiljem tegeles ka proosaloominguga, mis on avaldatud kogudes *Vihud* I, II, III. Samuti on ta kirjutanud seltsilavade jaoks näidendeid (*Tühjale maale*, *Õnne otsijad*, *Kolmat aega vallavanem* jt).

Ella (Elisabeth) Schultz-Adajewsky (1846–1926), helilooja ja pianist, baltisaksa kirjamehe ja rahvaluuleuurija G. Schultz-Bertrami tütar. Alustas 1861 Peterburis klaveriõpinguid ning jätkas 1866 Peterburi konservatooriumis A. Rubinsteini ja A. Zarembe klassis. Oli hiljem ka F. Liszti õpilane. Suviti elas vanaema juures Tormas ning esines kontsertidega Tartus ja Võrus. Hilisematel aastatel elas Itaalias ja Saksamaal. Ta on loonud kaks lühiooperit (*Salomonida* ja *Vabaduse koidik*), lavalise *Kreeka kooritants*, koori- ja soololaule ning kammermuusikat. Ta on seadnud ja harmoneerinud eesti rahvalaule ning avaldanud 20. sajandi alguskümnendite artikleid eesti muusika kohta ajakirjas Rivista Musicale Italiana jm.

Juhan Luiga (1873–1927), arst ja publitsist. Õppis 1885–1893

Tartu kroonugümnaasiumis, 1893–1899 Tartu ülikoolis arstiteadust ning oli 1899–1908 ülikooli närvi- ja vaimuhaiguste kliiniku assistent. 1904 omandas ta *dr. med.* kraadi venekeelse väitekirjaga *Vaimuhaigete hooldamine Baltimaadel*. Alates 1908. aastast töötas Tallinnas era-, hiljem kooli- ja linna tervishoiuarstina. Oli I maailmasõja ajal sõjaväearstina Soomes, hiljem vabatahtlikuna Vabadussõjas. Võttis osa Eesti arstiseltside liidu loomisest (1921) ning valiti selle esimeheks, oli tegev ajakirja Eesti Arst ja Eesti tervishoiumuuseumi asutamisel. Alates aastast 1906 avaldas ajakirjanduses artikleid, vesteid, kirjandus- ja kunstikriitikat ning esseid (peamiselt rahvuskultuuri ja -poliitika ainetel). Avaldas ajakirjas Eesti Kirjandus sarja artikleid eesti XIII sajandi vabadusvõitlusest ja raamatu *Eesti vabadusvõitlus 1343–1345*, milles esitab intrigeeriva teooria, nagu poleks Viljandis toomapäeva ülestõusu toimunudki. Luiga ajalooartiklitele on teadlased ette heitnud meelevaldsust

ning puudulikku allikakriitikat. Puutus Tartu-perioodil tihedalt kokku Koidula biograafi Aino Kaldaga.

Harry Janssen (Heinrich Voldemar Amandus Janssen, 1851–1913), ajakirjanik. Sündis Pärnus Johann

Voldemar Jansseni pojana, õppis 1864–1874 Tartu gümnaasiumis ja 1874–1878 Tartu ülikoolis. Aastal 1881 omandas filosoofiakandidaadi kraadi. Oli 1880–1881 Eesti Postimehe toimetaja, 1882 asutas Tallinnas saksakeelse ajalehe Die Heimath, mida 1884–1985 toimetas Riias. Töötas Riias kubermangu haldusaparaadis (Liivimaa trükikodade inspektorina ja Riia saksa ajalehtede tsensorina). 1892 siirdus Ungarisse, kus asutas ja toimetas rahvusvahelist ajakirja West-Östliche Rundschau. Hiljem elas ajakirjanikuna Viinis, Berliinis ja Balkani riikides. Peterburis elades oli mitme välismaise ajalehe kaastööline, mõne aasta ka ajalehe St. Petersburgischer Herold välispoliitilise osakonna toimetaja. 1903–1913 töötas tsensorina Tallinnas. Harry Janssen on avaldanud

Eesti Postimehes värssse, samuti toetas ta oma õe Lydia

teatrialgatust 1870. aastal nii abilise kui näitlejana ning võttis osa Vanemuise seltsi muust tegevusest. On tõlkinud saksa keelde eesti luulet ning muinasjutte. Värsivihiku *Keisri ja isamaa laulud* (1889) eest sai keisri isikliku tänu ja ordeni osaliseks. Varakult alustas ta kaastööd oma isa ajalehele ning hakkas selle toimetuses domineerima alates 1879. aastast, astudes ägedalt välja C. R. Jakobsoni Sakala vastu. Ta propageeris baltluse ideed (maa põhirahvastiku ja baltisakslaste ühtsust). Tema hilisem ajakirjanduslik töö on Eestis üsna tundmatu, samuti tema saksakeelsed teaduslikud raamatud *Montesquieu's Theorie von der Dreiteilung der Gewalten im Staate*, *Geistige Grössen der Gegenwart*, *Klerikale Umstürzler. Ein Beitrag zur Geschichte des Kulturkampfes in Ungarn* ja ungarikeelne uurimus antiikfilosoof Epikurosest.

Johann Köler (Köhler) 1826–1899, eesti maalikunstnik ja rahvusliku liikumise demokraatliku suuna üks juhte, eesti rahvusliku maalikunsti rajajaid. Käis Viljandis elementaar- ja kreiskoolis, õppis Cēsises maalriametit. 1846 läks Peterburi, õppis 1848–1855 Kunstiakadeemias maalikunsti ja sai lõputöö *Herakles toob Kerberose põrguväravast* (1855) eest väikese kuldmedali. Enesetäienduseks reisis Saksamaal, Hollandis, Belgias, Prantsusmaal. 1858. aastal Roomas oli näitusel maal *Kristus ristil*, mille eest Köler sai 1861 Peterburi Kunstiakadeemialt akadeemiku aunimetuse.

Töötas 1862. aastast Peterburis kunstide edendamise seltsi koolis ja ajutiselt Kunstiakadeemias, oli keisri perekonnas kunstiõpetajaks. Osales paljudes Eesti rahvusliku liikumise üritustes (Viljandimaa talurahva palvekiri, „Sakalale” ilmunisloa hankimine jm). Tegeles elu lõpuni talurahva- ja maaküsimustega, kavandas agraarreformide, arutles aadlivõimu ja Balti erikorra üle. Lõi kodumaa-ainestikul mitu oma paremat teost: akvarellid *Kunstniku sünnikoht* ja *Hiiu naised kaevul*. Ühiskondlikult tähtsad olid teosed *Lorelei* (salajase alapealkirjaga *Ristiuse tungimine Liivimaale*), *Ärkamine nõidusunest* (ärkamisaja sümboolne kujutamine, pilt peideti tsensori eest nii hästi ära, et tänaseks on säilinud vaid mustvalge fotokoopia), *Ketraja* (näiliselt süütu naisfiguuri tagant paistab aken, kust paistavad sõdurid, olal

täakidega püssid – siirdumas karistusoperatsioonile) ning Fr. R. Kreutzwaldi ja Ph. J. Karelli portreed. Tallinna Kaarli kiriku apsiidifresko on eesti kunsti esimene monumentaalmaal, modelliks Hiiu maalt pärit kutsar. Oli 1869–1870 Peterburi Kunstiakadeemia õppejõud ning aastast 1874 Belgia Kuningliku Akvarellistide Ühingu liige. Osales paljudel Vene ja välismaa näitustel (isikunäitused Riias ja Viinis). Eestis sai Köleri looming laiemalt tuntuks postuumselt. Pärimuse järgi oli Ella Schultz-Adejewski intiimsõber.

Sofja Perovskaja (1853–1881), vene narodnik, päritolult aadlik. Kuulus rühmitustesse *Zemlja i volja* ja *Narodnaja volja*. Oli Aleksander II-le tehtud atentaadi juhte, mille eest hukati (Venemaa esimene poliitilistel põhjustel hukatud naine).

Maria Uljanova, (1835–1916), Vladimir Iljitš Lenini ema. Pärit arsti perekonnast. Lõpetas 1863 Samaara gümnaasiumi ning oli oma suurte pedagoogiliste võimete tõttu väga oluliseks mõjutajaks oma laste kasvatamisel ja arenemisel. Talus vapralt kõiki Uljanovite peret tabanud katsumusi, muuhulgas poeg Aleksandri hukkamist poliitilistel põhjustel. Tema ja Ilja Uljanovi esimene tütar kandis tööpoolest nime Anna ja teine poeg sai nimeks Vladimir, „maailma valitseja“. Legend Maria suhetest tsaariga on Venemaal ringelnud juba oktoobrirevolutsiooni aegadest.

Maria olla olnud oma nimekaimu, keisrinna Maria, õuedaam ja tema esimene laps Anna keiser Aleksander II sohitütar. Talvepalee olla mäletanud Maria metressiseisust

veel palju hiljem, võimaldades 1888. a tähtsusetu kooliõpetaja naisele eraaudientsi tsaar Aleksander III juurde, kus ta (tulemusteta) palus armu poeg Aleksandrile.

Eduard Michelson (1845–1907), Koidula abikaasa. Läti päritolu, saksastunud (nagu Jannsenidki), elas koos lesest emaga Tartus Karlova linnaosas. Õppis riikliku stipendiaadina (riigil oli õigus suunata värske arst tööle kuhu tahes suures Vene impeeriumis) Tartu ülikoolis arstiteadust, lõpetas ülikooli 1873, doktoritöö teemaks lihaste kangestus laipadel. Suunati Kroonlinna, kus veetis (enesetäiendamise vaheajaga 1876–78) ülejäänud elu. Maailma meditsiiniloos on oluline tema nimekaimu, samuti Tartu ülikoolis õppinud ja töötanud närviarst Eduard Michelsoni avastus uneuuringute alal (koos Lev Daraskevitsiga, 1897, mõõtis une sügavust korrelatsioonis äratamiseks vajaliku heli tugevusega ja koostas vastava skaala).

Heinrich Rosenthal (1846–1916), eesti rahvusliku liikumise tegelane, arst. Lõpetas 1871 Tartu ülikooli arstiteaduskonna, oli mereväearst Kroonlinnas ja 1873–1906 Tallinnas. Osales I ja III üldlaulupeo korraldamises ja Eesti Üliõpilaste Seltsi asutamises, oli rahvusliku teatri rajamise ajal (1870) Lydia Koidula peamisi abilisi. Oli abielus Koidula õe Eugeniega.

Hugo Hermann Fürchtegott Treffner

(1845–1912), eesti kooli- ja rahvusliku liikumise tegelane. Sooritas 1865 Tartu ülikooli juures koduõpetaja eksami ning tegutses mitmel pool koduõpetajana. Lõpetas 1880 Tartu ülikooli usuteaduskonna. 1883 sai loa asutada eestlaste keskhariduse edendamiseks poeglaste gümnaasium (Treffneri gümnaasium), oli selle juhataja elu lõpuni. Aastast 1896 oli ühtlasi Tartu venekeelse Maria-kooli ja 1899. aastast ka Puškini tütarlastegümnaasiumi usuõpetaja. Osales alates rahvuslikus liikumises, oli C. R. Jakobsoni vaadete pooldaja. Ta oli ka üks Eesti Üliõpilaste Seltsi ja Eesti Kirjameeste Seltsi asutajaid ning kuulus nende juhtkonda, samuti Eesti Aleksandrikooli peakomiteesse ja 1879. üldlaulupeo komiteesse. Toimetas ajalehte Eesti

Postimees (1887–1888) ning ajakirja Linda (1887). Oli M. Veske asutatud ajakirja Oma Maa vastutav väljaandja (1886–1991). Treffner oli omaaegse Tartu koloriitsemaid kujusid, kes inspireeris A. H. Tammsaaret *Tõe ja õiguse* II osas Mauruse kuju loomisel. Tammsaare annab Maurusest negatiivse ja koomilise pildi, teised, kes Treffnerit tundsid, eelkõige Johan Köpp (samuti Treffneri kooli kasvandik) ja Hella Wuolijoki, eitavad Tammsaare hoiakut ning leiavad Treffneri jaoks häid sõnu, mõistes tema ränka missiooni ajada eesti asja saksa linnas venestamise kõrgajal.

Aleksander II (1818–1881), Vene keiser 1855–1881, Nikolai I poeg. Oli piiramatu monarhia pooldaja ja konservatiiv, kuid feodalismi kriis, lüüasaamine Krimmi sõjas ning revolutsiooniline situatsioon Venemaal sundisid teda 1861. aastal kaotama pärisorjuse ja läbi viima muid kodanlikke reforme. Tema valitsusajal sõiditi edukalt Türgiga (1877–1878) ning ühendati Venemaaga Põhja-Kaukaasia ja osa Kesk-Aasiast. Hukkus 1. märtsil 1881 narodovoletsist terroristi pommist. Abiellus enne surma morganaatilisel Jekaterina Dolgorukajaga.

Carl Robert Jakobson (1841–1882), ajakirjanik ja kirjanik. Tema isa Adam Jannsen oli Torma köster ja kihelkonnakooli koolmeister, Jakobson sai oma hariduse tema koolis ja koduõpetajate juhendamisel, 1856–1859 õppis ta Valga J. Cimze seminaris ning töötas 1859–1862 isa ametijärglasena Tormas. 1862–1864 töötas õpetajana Jamburgi (Kingissepa) saksa kolonistide koolis. 1864 kolis Peterburi, kus sai gümnaasiumikasvatajaks ja tunniandjaks, 1865 sooritas Peterburi ülikoolis gümnaasiumiõpetaja eksamid saksa keele ja kirjanduse alal. Õpetas Peterburi gümnaasiumides ja koduõpetajana, sealhulgas ka keisri vennatütart Olga. 1872–1874 oli Väandra vallakirjutaja, 1874 ostis Kurgja talu.

Alates 1865. aastast sai Jakobsonist väljapaistev publitsist. Ta kirjutas *Eesti Postimehele* palju juhtkirju, milles ründas feodalistliku korra jäänuseid. 1871.

aastast alates keeldus Jannsen tema kaastöid oma lehes avaldamast. Enne seda esines Jakobson 1868 ja 1870 Tartus Vanemuise seltsis tugevalt

tsenseeritud kõnedega eestlaste minevikust (kogumik *Kolm isamaakõnet*, Peterburi 1870), milles näitas sakslasi Baltimaade vallutajate ning orjastajatena. Juhtis Eesti Aleksandrikooli ja Eesti Kirjameeste Seltsi asutamise eeltöid. Koostas eestikeelseid õpikuid: *Uus Aabitsaraamat*, *Kooli Lugemise raamat*, *Helmed* (esimene eestikeelne lugemik tütarlastele) jm. Avaldas ka koorilaulukogu *Vanemuise kandle healed*. Kultuuriküsimuste kõrval tegeles tõsiselt ka majandusprobleemidega: merelaevanduse edendamise ja põllumajandusega. Alates 1868. aastast taotles ta luba oma ajalehe väljaandmiseks. Loa sai ta alles 1877 ning ajaleht *Sakala* hakkas ilmuma 1878. *Sakala* toimetamine kujunes tema elutööks. Jakobsonist sai 1870. aastate lõpul kõige mõjukam ja populaarsem ühiskonnategelane. Jakobson tegeles ka ilukirjandusliku loominguga: kirjutas värsse oma õpikute tarbeks, tõlkis saksa luulet (Goethe, Schiller, Heine jt). Tema ainus luulekogu kannab peakirja *Lauliku C. R. Linnutaja laulud* (1870) ning ainus näidend nime *Arthur ja Anna*. Jakobsoni uuenduslikkus tingis eesti ajakirjanduse esimese avaliku poleemika, nn suure sulesõja, kus Sakalaga võitles Jakob Hurt Postimehe veergudel. Äsjatekinud eestluse kahe suuna esindajad läksid nii ägedalt tülli, et mindi käsitsi kokku, kanti kõnepidajaid tubadest välja jne. Asi päädis atentaadiga Jannsenile, millest teo objekt imekombel eluga pääses. Atentaadi täpne põhjus ja samuti korraldajad on tänini teadmata.

Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803–1882), kirjanik ja arst. Õppis 1815–1818 Rakvere saksakeelses linnaalgkoolis ja kreiskoolis, oli lühikest aega Tallinnas äriõpilane. 1819 jätkas õpinguid Tallinna kreiskoolis. Pärast kreiskooli lõpetamist 1820 töötas õpetajana Tallinna teises poistealgkoolis, 1823 sooritas algkooliõpetaja eksami. 1824–1825 oli koduõpetaja Peterburis. 1826 asus õppima Tartu ülikooli arstiteaduskonnas. Tutvumine Fr. R. Faehlmanniga mõjutas tugevasti tema rahvusliku mõtteviisi arengut. Meditsiiniõpingute kõrvalt kuulus ka humanitaarainete loenguid ja luges palju ilukirjandust. Ülikooli lõpetamise järel 1833 asus tööle Võru linnaarstina ja töötas sellel kohal 44 aastat. Oma kirjandusliku ja publitsistliku tegevusega tõusis Kreutzwald tekkiva eesti kultuurielu keskseks kujukseks. 1849

valiti ta Õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks, 1855 Soome kirjanduse Seltsi kirjavahetaja-liikmeks ja 1871 Ungari Teaduste Akadeemia välisliikmeks. Pärast arstitöö lõppu Võrus asus Kreutzwald elama Tartusse.

Noorpõlves kirjutas Kreutzwald saksakeelseid värsse, millest osa avaldas hiljem ka kohalikus perioodikas, tähelepanuväärsem on tema saksakeelne publitsistika Tartu nädalalehes Das Inland. Palju ilmus Kreutzwaldi sulest õpetliku sisuga lugusid, kuid ka populaarteaduslikke (*Kodutohter*) ning sentimentaalseid (on mh ühe Jeenoveeva-raamatu versiooni tõlkija) rahvaraamatuid. Kõige populaarsemaks sai saksa keelest kohandatud allegooria *Reinuvader Rebane*. Kreutzwaldi suurim loominguline saavutus on rahvuseepose *Kalevipoeg* koostamine. Eepos ilmus annete kaupa õpetatud eesti seltsi toimetistes aastatel 1857–1961. Eepose ilmumine tähistab murrangut eesti kirjanduse arengus, ühtlasi oli see suure ühiskondliku tähtsusega sündmus. Kreutzwaldi teine peateos *Eesti rahva ennemuistsed jutud* on otseselt välja kasvanud rahvaloomingust ning avaldas suurt mõju eesti proosa arengule.

Tsitaadid ja kommentaarid

„Sina, Grünfeldt, tead ju vististi ka, et ma **Koidula** ja Aleksander Teise poeg olen?“ – „Muidugi!“ – „Nii see on. Kui ka mõned seda ikka veel ei taha uskuda. Nagu keegi seda ei taha uskuda, et mina kui Aleksander Teise poeg Poolamaa pärija ja kuningas olen. Kui palju kordi on mind poolakad Varssavi kutsunud! Kuidas mind sääl oodatakse!“

Juhan Liiv Peeter Grünfeldtile 1911.
Tsit.: F. Tuglas. *Juhan Liiv*. Tallinn, ERK 1958, lk 373–374.

Ja **kuninganna Ester** kostis ning ütles: „Kui ma olen sinu silmis armu leidnud, kuningas, ja kui kuningas heaks arvab, siis kingitagu mulle mu palvel mu elu ja vastavalt mu soovile mu rahvas!“

Estri raamat, 7:3.

”Ja siis ma lähen **kuninga** juurde, kuigi see pole seadusepärane. Aga kui ma hukkun, siis hukkun!”

Estri raamat, 4:16.

Lapsuke on mul hellake, kullake, kaunis...

Marie Under, *Ema laul*.

Meie reliikvia on – **vabadus!**

Arvo Valton. *Vimne reliikvia*.

„Su **kuub**, see passib minule, sa anna tema mulle!“

Juhan Liiv.

See on mu **ema**, mu kullake,
See on mu **ema**, mu mullake!

Juhan Liiv. *Üks suu*.

Nüüd head ööd, mu **armuke**, ja maga rahuga, kel koda taevas, inglid, sind kõik võtku kaitseda ja toogu und su kulmu peal,
nii hellaste, nii tasa teal.

Koidula, *Head ööd!*

„Sa oled kui **salanaine!**“

Juhan Liiv,

Sa oled kui salanaine.

Hõberubla – kõikuva väärtusega rahaühik Vene impeeriumis. 1829 oli hõberubla väärtus 3,5 paberrubla, 1887 ainult 1,5. Vahepeal devalveeriti kõvasti paberrubla, põhjuseks valuutanappus pärast Krimmi sõda ja Poola revolutsioone. See tähendab, et 300 hõberubla väärtus oli üsna suur. Võrdluseks võib öelda, et kui Pärnu Postimees 1857 alustas, maksis selle aastatellimus ühe hõberubla.

Koidula mainib ühes kirjas, et sai Jannsenilt 100 rubla mantli ostmiseks. Allikad väidavad, et väiksemate ostude eest tasumisel käibis paberrubla. Seega sai nt 100 hõberubla eest kurssi arvestades osta eeldamisi kaks korralikku naistemantlit. Kui võrdleme tänapäevaga (korraliku mantli hind on u 4000 krooni), oleks Jannseni väidetav lisasissetulek (300 hõberubla kuus, seega kuue mantli hind e 24 000 Eesti praegust krooni) päris küllane, kuigi mitte priiskav. Igatahes jätkuks sellest ühe lapse kasvatamiseks ja jääks ülegi. Veel võrdlusi. Kui Kreutzwald 1877 pensionile jäi, müüs ta oma Võru maja 4000 hõberubla eest. Tammsaare isa Peeter Hansen ostis 1869. a Tammsaare-Põhja talu 2325 hõberubla eest. Jakobson maksis 1874 Kurgja eest 5000 hõberubla. Muide, nagu Jannsenit süüdistati sakslastelt raha võtmises, kinnitati ka, et Jakobson võtab raha venelastelt – 3000 rubla (täpsemalt lisamata, kas kuld- hõbe- või paberrubla) aastas; väidetavalt läks see paiku pärast tema surma üle J. Kõrvile, kes venestas oma ajalehe Valguse varjus. Üsna sarnased summad siis. Igal juhul võinuks Jannseni eeldatava aastaraha eest osta poolteist Tammsaare-Põhjat (küll väga vilets maa, aga see-eest palju) või natuke vähem kui ühe Kreutzwaldi maja. Meie mõõtkavas oleks Tammsaare maa täna väärt vähem ja Võru puitmaja ehk natuke rohkem kui mantli-korruptuse järgi saadud ca 300 000 praegust krooni. Aga raha tuli Jannsenile maksuvabalt!

Ohranka e kolmas osakond – 19. sajandil tsaarivõimu poliitiline politsei. Väga põneva ajalooa asutusest (mis polnud kaugeltki alati elajalik) võib täpsemalt lugeda C. A. Ruudi ja A. Stepanovi raamatust *Fontanka 16. Tsaaride salapolitsei*. (Tallinn, Tänapäev 2005). Ohranka valdas suurepäraselt töötehnikat ja selle tulemusel ka hoomamatut teabehulka. Huvilised võivad tutvuda ka nt B. Akunini romaanidega, mille kangelane Fandorin on alguses ohranka agent. Pärimuse järgi söi ka Stalin nooruses samast peost.

Teatrijuht **Paavo Nõgene** / Draamajuht **Sven Karja** / Lavastusala juht **Lui Lääts** /
Pealavameister **Rait Randoja** / Lavameistrid **Ott Kilusk**, **Avo Anni** / Dekoratsiooniala
juhataja **Aarne Hansalu** / Dekoratsioonide teostus **Ain Austa**, **Innari Toome**, **Andres
Lindok**, **Terje Kiho**, **Tõnis Liiv**, **Leenamari Pirn**, **Sirje Kolpakova**, **Marika Raudam**,
Aleksandr Karzubov, **Mart Raja**, **Indrek Ots**, **Eino Reinapu**, **Arvo Liping** /
Kostüümiala juhataja **Ivika Jõesaar** / Meeste kostüümid **Ruth Rehme-Rähni** /
Naiste kostüümid **Külli Kukk** / Kostüümide teostus **Liisi Ess**, **Luule Luht**, **Anneli
Vassar**, **Daisy Tiikoja**, **Elli Nõps**, **Valentina Kalvik**, **Olga Vilgats**, **Edith Ütt**, **Irina
Medvedeva**, **Ivi Vels**, **Inkeri Orasmaa**, **Mairit Joonas**, **Riina Lõhmus**, **Henn Laidvee**,
Malle Värno, **Mati Laas**, **Juta Reben** / Kostüümilao juhataja **Piret Univer** /
Riietajad **Raina Värepp**, **Maris Plado** / Jumestusala juhataja **Lii Mežul** / Grimm
Irina Võsaste, **Kersti Niglas** / Soengud **Rutt Laikask** / Rekvisiidiala juhataja **Liina
Martoja** / Rekvisiitorid **Ivika Saaroja**, **Kaie Uustal**, **Ave Siigus** / Valgustusala juhataja
Andrus Sarv / Valgustajad **Holger Helm**, **Alvar Fuchs**, **Tõnu Eimra**, **Villu Adamson**,
Andrus Treier, **Tauri Kõtsi**, **Siim Allas** / Heli- ja videoala juhataja **Toivo Tenno** /
Helirežissöörid **Andres Tirmaste**, **Kalev Kääpa** / Videoinsener- operaator **Kalju
Nugin** / Kava kujundas **Kristina Kütt** / Kava koostas **Anu Tonts**

Lavastaja tänab **Ivan Makarovit** Robert Planti / Alison Kraussi
laulu "Sister Rosetta Goes Before Us" tõlkimise eest vene keelde.

Ametlik hotellipartner Tallinnas

Ametlik hotellipartner Tartus

SANGAR

POSTIMEES

JÄNKS
magus ja lõbus

Meiega oled esimene!

Palume vaikust.

Loo me koos kvaliteetseid kultuurielamusi!

www.emt.ee

KINDLAD TÖÖSTUSKESKSED

≡ kinema

WWW.KINEMA.EE

TORRES 10 BRANDY –
VIINAMARJAKULD.

www.dunker.ee

UUS PEUGEOT 4007

Täiesti uus 4x4 elamus!

4007

PEUGEOT. ENGINEERED TO BE ENJOYED

VANEMUINE

aastast 1870